

सुनाइ पाठ

सुनाइ पाठ १

नेपाल सवोपरि

रातो बन्छ चुली विहान रथिको भुल्का परी फल्मल
पाने बास्छ विहान डाक्छ वनमा पाक्छन् मिठा काफल
दिन्छन् अमृत गीतको लयसंगी कर्नाहरूले जल
सुन्दा कोकिल कण्ठको मधुरता बढ्दो छ ऊर्जा बल ।

हाती बाघ बंदेल आदि वनका उमदा कलाकार छन्
बाघा, जाति अनेक गुम्फत भई अहा । माला अलङ्कार छन्
पाखा भीर र फाँट रम्य सब छन् ऐश्वर्यका खेत छन्
हामी एक हुने अनेक धरिका सद्भावका चेत छन् ।

५ शान्ति सापकोटा

सुनाइ पाठ २

मैलाभिलाषको फल

एक दिन सुनैसुनैले बनेको चरो उड्दै आएछ र हत्केलामा बसेछ । सुनको चरो देखेर हत्केलालाई लोभ लागेछ । उसले तुरुन्त पाँचै भाइ औंलालाई मुठी कसेर बस्न र चरालाई थिच्न आदेश दिएछ । पाँचऔंटे औंलाले चरो थिचेछन् । चरो निकै चालियो रहेछ । उनीहरूलाई विचिरहन् निकै गाह्रो भएछ । बुडीऔंलाले म बुझो भए थिच्न सकिदैन भनेछ । हत्केलाले होइन होइन त बुझो भएको छैनस् थिचिराख् भनेछ । चोरऔंलाले मलाई चोर भनेको होइन, चांगले यो काम किन गर्नु भनेछ । हत्केलाले होइन वावु त चोर होइनस् । चरो उड्दा, थिचिराख् भनेछ । माहिती औंलाले मलाई किन अग्ले र नरासो भनेको त, थिचिदैन भनेर निहुँ खोजेछ । हत्केलाले हत न पत्त भनेछ, होइन त नरासो छैनस् । अग्लो हुनु पनि कहिलेकाही फाँडै हुन्छ, राम्ररी थिच् । त्यसपछि साहिली औंलाले म नामै नभएको छोराको के काम ? चरो उडेर गए जाओस् । म त थिचिदैन भनेर निहुँ खोजेछ । उसलाई पनि फकाउदै हत्केलाले भनेछ । त्यसो नभन् वावु चरो उड्यो भने त बरबाद भइहाल्छ नि । अवदीक्ष तलाई नाम नभएको कहिल्यै भान्दैन । त राम्रो नाम भएको छोरो होस् । अन्तिममा कान्छी औंलाले भनेछ, म त फल सानो र युज्यो, कुनै हिसाबत नभएको मैले चरो कसरी थिच्नु ? म त फुत्किएर छुट्टै बस्छु । कान्छी औंलाको उडेर भागिहाल्छ नि । फेरि यस्तो चरो कहाँ पाइन्छ र ? हत्केलाको अनुरोधपछि पाँचऔंटे औंलाले कुरा सुनेर हत्केलाले आतिदै भनेछ । त्यसो नभन् कान्छा, त छुट्टैस् भने त चरो छेउबाट सुनको चरो मुटोभित्र पक्के राखेको राख्ने गरेछन् । उनीहरूको बस र सहयोगबाट हत्केलाले धेरै पैसामा चरो बेचेछ । त्यो दिनदेखि हत्केला र औंला नजिक नजिक बस्न थालेछन् र सबैलाई मिलेर बस्दाको फाइदा बताएछन् ।

सुनाइ पाठ ३

इमानसिंह चेमजोड

भाषा संस्कृतिको खोज अनुसन्धान गरेर लुप्त हुने लागेको जातीय अस्तित्वलाई पुनर्जागृत गर्न इमानपूर्वक आजीवन समर्पित हुने एक महान् व्यक्ति हुन्, इमानसिंह चेमजोड उनको जन्म दार्जिलिङको लिपि र कालेकुडमा सन् १९०४ जनवरी १ तारिखका दिन भएको थियो । आफ्नो जति र भाषा जब विकासको गतिमा पछि परेको देखेपछि तब उनी किराँत भाषा संस्कृतिको संरक्षण र विकास गर्नेतर्फ आकर्षित भए । उनले आफ्ना थुम्बाबाट किराँतीहरूको गौरवशाली अतीत रहेको, आफ्नै भाषा, संस्कृतिमा हुर्किएको भए पनि पछि किराँत भाषा संस्कृति लोप हुने अवस्थामा पुगेको कुरा थाहा पाए किराँत लिम्बू भाषा र लिपिको पुनर्जागरण गरे ।

चेमजोड आफ्नो भाषा र संस्कृति संरक्षण र संवर्धन गर्नुपर्ने ठहर गरी उनले कलकत्तामा स्थातक तहको अध्ययन गर्दागर्दै आफ्नो अध्ययनलाई विचैमा छाडे । भाषा संस्कृतिकै अध्ययनका लागि उनी सन् १९२३ मा लिम्बूहरूको बसोबास भएका क्षेत्रमा प्रवेश गरे । चेमजोड ती क्षेत्रमा खोज अनुसन्धानमा समर्पित रहेर रहँदाबस्दा उनी उक्त भाषा संस्कृतिप्रति जनचेतना जगाउने काममा संलग्न भए । इमानसिंह चेमजोड किराँत भाषा र संस्कृतिसम्बन्धी थुप्रै पुरातात्विक सामग्रीको सङ्कलन गरेर काठमाडौँ आए र त्यस्ता सामग्री धमाधाम प्रकाशन गर्न थाले । उनका प्रकाशित कृतिहरूमा 'किराँत मुन्चुम', 'किराँत दर्शनको सारांश', 'किराँत साहित्यको इतिहास, किराँत वन्यकृमा' लगायत दर्जनौं पुस्तक र थुप्रै लेख रहँका छन् । उनले किराँत भाषाका पाठ्यपुस्तक साथै साहित्यिक कृतिहरू पनि रचना गरेका थिए । उनको नामबाट हुलाक टिकटसमेत प्रकाशन भएको छ । भाषा संस्कृतिका क्षेत्रमा छ दशकको अटुट योगदान दिएपछि सन् १९७२ मा उनी यस संसारबाट विदा भए । उनी यस धर्तीमा नरहे पनि उनका योगदानले उनी आज पनि अमर बनेका छन् ।

सुनाइ पाठ ४

प्रमिथस र मान्छे

त्यस बेला पृथ्वीमा सर्वत्र अन्धकार मात्र थियो । उज्यालो कतै थिएन । विचरा मान्छे त्यस समयमा जन्मन, अन्धकारमै सङ्घर्ष गरी बाञ्छ अनि अन्धकारमै मर्न अभिशप्त थिए मानिसको त्यो दयनीय अवस्थादेखि प्रमिथसलाई दुःखको अनुभूति भयो । एक दिन उनले स्वर्गबाट आगो चोरी पृथ्वीमा ल्याए अनि मान्छेलाई दिए ।

आगो चोरी पृथ्वीमा लगेको अभियोगमा स्वर्गका राजा जिउसले प्रमिथसलाई अजम्मरी पीडाको सजाय दिए । यता पृथ्वीमा आगो आइपुगेपछि मानिसले सभ्यताको विकास गरे, इतिहासको रचना गरे । उज्यालाको ज्ञान विज्ञानको विकास गरी मान्छे देवताभन्दा शक्तिशाली भए । एक दिन शक्तिको मदमा उनीहरूले एकअर्काको संहार गरे ।

पृथ्वीमा फेरि अन्धकार छाःयो । अन्धकारमा केही मान्छे मात्र बाँच्न सफल भए ।

अजम्मरी पीडा भोगिरहेका प्रमिथसलाई मान्छेको त्यो दयनीय अवस्थादेखि टिठ लाग्यो । एक दिन उनले फेरि स्वर्गबाट आगो चोरी फेरि पृथ्वीमा लगे । आगो देखेर मान्छे ओडारतिर भागे ।

"ए । तिमीहरू किन भागेका ? म स्वर्गबाट आएको प्रमिथस हुँ । न यो आगो लिएर अब सभ्यताको विकास गर ।" प्रमिथसले माया मानेर भने । "होइन हजुर, हामीलाई आगो चाहिँदैन, हामीलाई अन्धकारमै रुमलिन दिनुहोस् ।" मान्छेले भने ।

"किन" प्रमिथसले सोधे ।

"आगाले उज्यालो मात्र दिदोरहेनछ, पोल्दो पनि रहेछ । उज्यालाले सभ्यता विकास मात्र गर्दोरहेनछ सभ्यता विनाश पनि गर्दोरहेछ ।" मान्छेले भने अनि ओडारमा गहिरो अन्धकार हरायो ।

प्रमिथसको अजम्मरी पीडामाथि अर्को अजम्मरी पीडा थपियो ।

सतभक्त

सुनाइ पाठ ५

कालिदास र सरस्वती

कालिदास भ्रमणको क्रममा एउटा गाउँमा पुगे । उनी एकदमै शिर्काएका थिए । एउटा घरको बगैँचामा पुगेर उनले पानी मागे । टोकामा उभिएकी एक युवती र जान हासिल गरेर चर्चित भइसकेका कालिदासको विच रोचक संवाद भयो ।

कालिदास : कृपया, पानी दिएर पुण्य कमाउनुहोस् ।

युवती : मैले तपाईंलाई चिनेकै छैन । पहिला आफ्नो परिचय दिनुहोस् । म अवश्य पानी दिने छु ।

कालिदास : म पाहुना हुँ, कृपया पानी दिनुहोस् ।

युवती : तपाईं कसरी पाहुना ? संसारमा त दुईथोटो कुरा मात्र पाहुना हुन्छन् । एउटा धन र अर्को यौवन । यिनीहरू आउन र जानमा समय लाग्दैन । सत्य कुरा भन्नुहोस्, खासमा तपाईं को हुनुहुन्छ ?

कालिदास : (तर्क विदा दिदा हैरान भएका उनी श्लि हताश भइसकेका थिए) ।

युवती : म सहनशील हुँ । अब पानी दिनुहोस् ।

कालिदास : होइन, सहनशील दुई मात्र हुन्छन् । पहिलो पृथ्वी जसले अधमी र घमोत्मा सबै लाई बोकेकी हुन्छिन् । उनको छाती चिरेर विउ रोप्नेलाई फल-फल दिन्छिन् । अर्को सहनशील हो वृक्ष, जसले झुङ्गाले हान्दा पनि फल दिन्छ । तपाईं सहनशील होइन । साँचो कुरा बताउनुहोस् ।

कालिदास : (कालिदास लगभग तनावपूर्ण अवस्था पुगिसकेको थिए । थप तर्क गर्न बाले) ।

युवती : म हठी हुँ ।

कालिदास : फेरि झुठ । हठी त नड र कपाल हुन् । जति काट्नुहोस्, पटक पटक आउँछन् । सत्य कुरा भन्नुहोस् यहाँ को हुनुहुन्छ ?

युवती : (केही पनि बोल्न नसकेपछि कालिदास युवतीको पाउ परे र पानी माग्ने बाले) ।

कालिदास : उठनुहोस् महानुभाव । (आवाज सुनेर कालिदासले माथि हेर्दा त उनी साक्षात् सरस्वती रहिछन्, अनि कालिदास भन्नु नतमस्तक भए) ।

सरस्वतीले भनिन्, "शिक्षाबाट ज्ञान हासिल गर्नुपर्छ न कि अहङ्गारा तपाईंले शिक्षाको बलबाट प्राप्त गर्नुभएको मान्नु र प्रतिष्ठालाई नै आफ्नो उपलब्धि मान्नुभयो र घमण्ड गर्नुभयो यसकारण तपाईंको तेस्रो नेत्र खोल्न म यहाँ आएकी हुँ ।"

कालिदासले आफ्नो गल्ती महसुस गरे र टुल्ल पानी दिएर फर्किए ।

सुनाइ पाठ ६

उभौली र उधौली पर्व

महिसर शुक्ल पूर्णिमाका दिन पितृको मान र प्रकृतिको सम्मानका रूपमा किराँत समुदायले उधौली पर्व मनाउने गर्छन् । वैशाख शुक्ल पूर्णिमामा उभौली पूजा गरेका किराँतले महिसर शुक्ल पूर्णिमामा उधौली पूजा गर्छन् । उभौली खेतीपाती लाउने बेलामा मनाइने चाड हो भने उधौली खेतीपाती स्याहाने बेला मनाइने चाड हो । उभौलीमा खेतीपाती राम्रो होस् भनी पूजा गर्ने र उधौलीमा खेतीपाती राम्रो गरेकामा साकेला तथा भूमेलाई धन्यवाद दिने पर्वका रूपमा मनाउने गरिएको विश्वाससमेत किराँत जातिमा छ । दुवै पर्वलाई किराँत समुदायले भव्य रूपमा मनाउँछन् । उधौली पर्वलाई उधौली साकेला पनि भनिन्छ । किराँत समुदायका याक्खाले चासुवा, सुनुवारले फोल्स्पावर, राईले उधौली साकेला र लिम्बुले चासोक तहनाम पर्वका नाममा उधौली धुमधामसँग मनाउँछन् । महिसर शुक्ल पूर्णिमाका दिन भने सयुक्त रूपमा किराँत समुदायका सबै समुदायले उधौली साकेला अर्थात् उधौली पर्व मनाउँछन् । किराँतभित्रका जातजातिले यो पर्वलाई फरक फरक नाम दिए पनि समग्रमा यो पर्व उधौलीका नामले नै चिनिन्छ । यो किराँत समुदायले आफूले लगाएको अन्नबाली पाकेपछि आफ्नो इष्टदेवतालाई चढाउने, खानका लागि

अनुमति भग्ने तथा पितृलाई स्मरण गर्ने दिन हो । भूमिपूजाका लागि विहानीदेखि किराँत भाँगला तथा पुरुष जातीय वेशभूषामा सजिएर च्याक्ले बाजाको तालमा धाननाच नाच्दै गो पर्व मनाउने स्थानमा पुग्छन् । पर्व र रीतिरिवाज एउटै भए पनि आआफ्नो भाषाअनुसार पर्वलाई पुजार्ने चलन छ ।

काठमाडौं उपत्यकामा ललितपुरको सानो हात्तीवन किराँतकालदेखिको ऐतिहासिक धार्मिक तीर्थस्थल मानिन्छ । किराँतको ऐतिहासिक पवित्र धार्मिक स्थल सानो हात्तीवनमा किराँत बगको यो उभौली चाड विशेष रूपमा मनाइन्छ । पूजापछि आआफ्नो परम्पराअनुसार चण्डीनाच, च्याक्ले नाच, ढोलनाचलगायतका नाच नाचेर मनोरञ्जन गर्छन् । पर्व मनाउन त्यहाँ भेला भएका किराँतले आफ्नो परम्परागत सांस्कृतिक कार्यक्रम र विभिन्न खेलकुद प्रतियोगिता पनि आयोजना गर्ने परम्परा छ । बस आयले मनाउने धान्यपूर्णिमा, नेवार समुदायले मनाउने योन्तरी पुनी अर्थात् योमरी पूर्णिमा र किराँत समुदायले मनाउने उंथौली पर्वको भाव भने एकै छ । गो पर्व नयाँ अन्नवाली भित्रयाएपछि आआफूले मानेका देवीदेवतालाई चढाएर खाने परम्परा हो ।

सुनाइ पाठ १०

पश्चात्ताप

आफ्ना छोराछोरीले पुर कक्षा पूरा गरेकामा नरेशका आमाबुवा धेरै खुसी भए । उनीहरूले छोराछोरीलाई क्याम्पसमा पढाउने र असल मान्छे बनाउने सपना देखे । छोराछोरीले पढ्न सहर पठाए एक वर्षपछि नरेश घर फर्कियो। उसको पहिरन देखेर बुढाबुढी छक्क परे । उसले कानमा मुन्दा लगाएको थियो उसको कपाल लामो पालेको थियो। ती सोझासाझा आमाबुवाले सम्झे, सावन् क्याम्पस पढ्दा यस्तै गर्नुपर्छ होला । नरेशले साँझ आमाबुवासंग आफू विदेश जाने कुरा गर्‍यो । पहिले त उनीहरूले मानेनन् तर नरेशको जिद्दीका अगाडि उनीहरूको केही चलेन । एकसो छोरो गर्नु त के गर्नु बुढाबुढी । भए पनि यसकै नभए पनि यसकै भनेर भात खाने खेत वेचेर छोराछोरीलाई विदेश पठाए ।

नरेश विदेश गएको पाँच वर्ष पूरा भयो तर ऊ घर फर्किएन । बुढाबुढी छोरो घर नआएकामा दुःखी थिए । उता विदेशमा नरेश कुलतमा फसेको र राम्रोसंग काम पनि नगरेको खबर आयो । त्यस गाउँबाट विदेश जाने नरेश पहिलो युवा थियो । त्यसैले पनि सबैले नरेशले विदेशमा के गर्छ भन्ने कुरा ज्ञानमा धेरै चासो दिने गर्थे। नरेशले भने उतै विहे गरेको कुरा सुनियो। बुढाबुढीलाई अब नरेश स्वदेश फर्किने कुरामा विश्वास लाग्न छोड्यो उसले आफ्नो विहेमा त आफ्ना आमाबुवालाई सम्झेन भन्ने कुरामा उनीहरूको चित्त दुख्यो । यति हुँदाहुँदै पनि 'साम रहन्जेल आस छोड्नुहुँदैन' भन्ने विचार लिएर उनीहरू नरेशको प्रतीक्षा गरिरहे । अब बुढाबुढी निकै अशक्त हुन थाले । उनीहरूलाई जीवन निर्वाह गर्न पनि निकै कठिन हुँदै थियो छोराछोरीले विदेश पठाउँदा खेत पनि बेचेका हुनाले उनीहरूलाई जीवन धान्न कठिन भएको थियो अब उनीहरूलाई छोरो आउने आस मारिसकेको थियो। एक दिन बुढालाई विसन्चो भयो। उनलाई छिमेकीले अस्पताल पुर्याए । जाँचको सबै नतिजा आउँदा मृगालामा समस्या भएको पाइयो । एकातिर आर्थिक अभाव र अर्कातिर वृद्धेसकालको सहारा नपाउँदा बुढाबुढी छोराछोरीलाई विदेश पठाएकामा पश्चात्ताप भयो ।

२५ बगेन्द्र घोडासैनी

सुनाइ पाठ ८

पारिस्थितिक प्रणाली

सजीव र जीव र निजीव दुई आधारभूत तत्त्व मिली वातावरण बनेको हुन्छ । सजीव तत्त्व भन्नाले सूक्ष्म जीवाणदेखि टुला टुला जनावरका साथै वोटविरुवा जस्ता पृथ्वीका सम्पूर्ण प्राणी तथा वनस्पतिलाई बुझिन्छ । निजीव तत्त्व भन्नाले घाम वा ऊर्जा, हावा, पानी, माटो जस्ता जीवनलाई आवश्यक पर्ने तत्त्व बुझिन्छ । सजीव र उसको घरघरको वातावरण वा निजीव तत्त्वबिच अदृश्य वा अप्रत्यक्ष किसिमको घनिष्ट अन्तरसम्बन्ध भइरहन्छ । यी अन्तरसम्बन्धलाई पारिस्थितिक प्रणाली भनिन्छ ।

वातावरणीय तत्त्वको समानुपातिक संरचनाको आधारमा पृथ्वीको वातावरणलाई जल, स्थल र वायु गरी प्रमुख तीन भागमा वर्गीकरण गरिएको छ। जर्नीय वातावरण त्यस्तो वातावरण हो जहाँ पानीको मात्रा बढी हुन्छ। जस्तै ताल, पोखरी, कुवा, खोला, नदी, मागर, महासागर आदि यस वातावरणबाट जलीय पारिस्थितिक प्रणाली पनि तयार हुन्छ। वायु वातावरण त्यस्तो वातावरण हो जसमा हावाको मात्रा बढी हुन्छ, जस्तै : वायुमण्डल। वायु वातावरणमा चराचूक्री तथा कीटपतङ्गको वातावरण पनि प यिनै वातावरणमा वायु पारिस्थितिक प्रणालीको चराचूक्री तथा कीटपतङ्गको वातावरण पनि प यिनै वातावरणमा वायु पारिस्थितिक प्रणालीको पनि सिर्जना हुन्छ। त्यस्तै स्थल वातावरण हामी अग्रे कै टाउको वातावरण हो। घर, गोठ, माटो, ढुंगा, बन, खेतबारी, घाँसे मैदान, चउर, मरुभूमि र टुला टुला बस्ती नै स्थल वातावरणसँग सम्बन्धित छन्। यिनै वातावरणभित्र विभिन्न स्थलीय पारिस्थितिक प्रणाली स्वतन्त्र रूपमा सञ्चालित भएको पाइन्छ। स्थलीय पारिस्थितिक प्रणाली बन, मरुभूमि तथा घाँसेमैदान जस्ता तीनओटा स्वतीय प्रणालीमा वर्गीकृत हुन्छ। मानिसले प्राकृतिक स्रोतको प्रयोग गरी कृषि वा वाली प्रणालीलागत ताल वा पोखरी बनाएर माछा पाल्ने जस्ता क्रियम पारिस्थितिक प्रणालीको विकास गरेको छ।

सुनाइ पाठ ९

इन्टरनेट बजार

इन्टरनेट बजार भनेको विद्युतीय उपकरणबाट गरिने व्यवसाय हो। यसमा इन्टरनेटलाई मुख्य आधार मानिन्छ। यसमा विद्युतीय उपकरण, प्रविधि र सञ्जालका माध्यमद्वारा बजार व्यवस्थापन गरिन्छ। यो व्यवसाय सञ्चालन र विस्तारको भरपर्दो माध्यम हो। इन्टरनेटले कम्प्युटरमाफत विश्वव्यापी सञ्जाल वा नेटवर्क स्थापना गर्छ। यही इन्टरनेट र सञ्जालले क्रेता र विक्रेताव्यय सञ्चार माध्यमका रूपमा काम गर्छ। यसअन्तर्गत वस्तुको खरिद विक्री गर्न क्रेता र विक्रेताव्यय प्रत्यक्ष भेटघाट गरिरहनु पर्दैन। वस्तु तथा सेवाको आदानप्रदानका लागि क्रेता र विक्रेताव्ययको सम्बन्ध इन्टरनेटबाट नै हुन्छ। इन्टरनेट व्यवसायमा कम्प्युटर प्रविधिको प्रयोग गरी विश्वास गर्न, उत्पादन बढाउने, बजार व्यवस्थापन गर्ने कार्य गरिन्छ। सूचना आदानप्रदान गर्ने, उत्पादनको भाग गर्ने, उपभोक्ताले मुक्ति गर्न र उपयुक्त स्थानमा वस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्ने कार्य पनि हुन्छ। विश्वभर कम्प्युटरमा इन्टरनेट सम्बन्ध जोडिएको हुनाले आपूर्तिकर्ता, मध्यस्थकर्ता, ग्राहक, प्रतिस्पर्धीसँग सजिलै सम्पर्क गरी व्यवसाय सञ्चालन गर्न सकिन्छ। विद्युतीय उपकरण, प्रविधि र सञ्जालमाफत उत्पादक तथा वितरक सङ्ग सङ्गठनले आफ्ना वस्तु तथा सेवाका बारेमा ग्राहकलाई सूचना दिने र प्रोत्साहन गर्ने आदि कार्य गर्छ। यो तथा उत्पादक र उपभोक्ताव्यय प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहने कारण प्रत्यक्षबजार पनि मानिन्छ। यसमा मध्यस्थकर्ताको सहभागिता नहुने भएकाले उनीहरूलाई कमिसन र नाफा पनि दिनुपर्दैन। उत्पादक र वितरकले आफ्ना वस्तु तथा सेवाका बारेमा विवरणात्मक क्या वा सूचीमा छन्। त्यसपछि ग्राहकले त्यही अनलाइन हेरेर वस्तु तथा सेवाको खरिद आदेश पनि अनलाइनमाफत दिन्छन्। ग्राहक विभिन्न छुटा पसलमा धाडरहनु पर्दैन। ग्राहकले घर बसी बसी वस्तुको मूल्य घटेको वा बढेको जानकारी सहजै प्राप्त गर्न सक्छन्। व्यक्तिगत सञ्चार हुनु, मध्यस्थकर्ता नरहनु, तथ्याङ्कको व्यवस्थित भण्डारण हुनु, ग्राहकसँग सोफा सम्बन्ध रहनु इन्टरनेट बजारका मुख्य विशेषता हुन्। यसले उपभोक्ता र सङ्गसंस्थालाई प्रशस्त फाइदा पुर्याउँछ। सुविधाजनक हुनु, बृहत छनोटको अबसर रहनु, प्रशस्त सूचना पाउनु उपभोक्ताका लागि फाइदाजनक हुन सीमित ग्राहक र गोपनीयतामा कमी हुनु यसका मुख्य सीमा हुन्। आजकाल तथा विकासोन्मुख मुलुकमा यसको प्रभाव बढ्दै गएको छ।

सुनाइ पाठ १०

चाणक्य

आचार्य चाणक्यले मित्र र शत्रुका केही खास विशेषता बताएका छन्। यसबाट मानिसले सही मित्र चिन्नसक्छन्। आचार्य चाणक्य महान् शासक चन्द्रगुप्त मौर्यका गुरु थिए। उनको नीतिलाई चाणक्य नीति भनिन्छ। चाणक्य नीतिमा शत्रु र मित्र कसरी चिन्ने भन्नेबारे चर्चा

गरिएको छ । आचार्य चाणक्यका अनुसार जीवनमा सफल हुनका लागि सच्चा र असल मित्र बनाउनुपर्छ । जीवनमा सफल सुनका लागि शत्रु हुनु पनि उत्तिकै जरुरी छ । चाणक्यका अनुसार मित्रले मानिसलाई सहयोग गर्छ तर शत्रुले मानिसका कमीकमजोरीलाई देखाएर सुधान भन्दा गर्छ । उनका अनुसार मानिस आफ्ना मित्रको कमजोरी र शक्तिका बारेमा राम्ररी जान्न सक्छ । आफ्नो शत्रुलाई पराजित गर्न चाहने हो भने उसका कमजोरी र शक्तिका बारेमा जान्नु पनि धेरै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यदि सम्भव छ भने शत्रुसंग पनि मित्रता कायम राख्नु राम्रो हुन्छ । यदि कसैले सफलता प्राप्त गर्नु छ भने शत्रुसंग पनि राम्रो व्यवहार गर्नुपर्छ ।

सुनाइ पाठ ११

मकै खेती

नेपालका धान, मकै, गहुँ जस्ता प्रमुख तीन वालीमध्ये उत्पादनका आधारमा धानपाइको मुख वाली मकै हो । खास गरी पहाडी क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण खाद्यस्रोतका रूपमा मकैलाई लिइन्छ । मकै नेपालको एउटा परम्परागत खाद्यवाली भए तापनि अरु विकसित देशको दाजामा भने यसको औसत उत्पादन कमै देखिन्छ । कम उत्पादन हुनुको मुख्य कारण जमिनको राम्रो तयारी नहुनु, गुणस्तरीय बिउको कम प्रयोग गर्नु र प्राङ्गारिक तथा अन्य मलको कमी हुनु आदि रहेका छन् । त्यस्तै मकै उत्पादनमा वृद्धि गर्न न्यानो हावापानी र मध्यम वर्षात उपयुक्त हुन्छ । मकै खेतीमा मकै उम्रनका लागि २० डिग्री सेल्सियस तापक्रम आवश्यक पर्छ भने विरुवा बस्नका लागि औसत २१ देखि २७ डिग्री सेल्सियस तापक्रम उपयुक्त हुन्छ । मकै खेतीका लागि उर्वर, डोमट र भिरालो वा पानी नजम्ने ठाउँ राम्रो हुन्छ । धान खेतीमा निस्कने समयमा पानी अत्यधिक परेमा मकै वालीमा विभिन्न प्रकारका रोग लाग्ने, घोगामा कम दाना लाग्ने समस्या आउन सक्ने भएकाले सामान्यतया चैतको अन्तिम हप्तादेखि वैशाखको पहिलो हप्ताभित्र नै मकै रोप्नु राम्रो मानिन्छ । मकै खेतीका लागि जमिन तयार गर्दा वाली लगाउनुभन्दा अगाडि जमिनको राम्रो खनजोत गर्नुपर्छ । कम्पोस्ट मलको प्रयोग गर्नुपर्छ । त्यसपछि उपयुक्त बिउ छनोट गरी मकै छर्नुपर्छ ।

मकैमा प्रशस्त पोषण तत्त्व पाइन्छ । यसबाट भिटामिन डी, पोटासियम, फस्फोरस आदि प्रचुर मात्रामा पाइन्छ । ताजा कलिला मकैमा प्रशस्त रसा हुने भएकाले खराब कोलेस्ट्रॉलको मात्रालाई कम गर्न सहयोग पुग्छ । त्यस्तै पेटको कब्जियत हटाउन सहयोग पुग्छ । त्यस्तै छाताको समस्या घटाउन, मस्तिष्कको हास हुन नदिन उपयोगी हुन्छ । मधुमेहका विरामीका लागि पनि यो निकै उपयोगी मानिन्छ । सामान्यतया नेपालमा मकै उम्रने, पोलेर, भुटेर साथै भिँधो विभिन्न परिकार बनाएर खाने गरिन्छ । कुनै समयमा नेपाली समाजमा कमसल खाद्यका रूपमा मानिने मकैका परिकार अहिले सामान्य रेस्टुरेन्स तारे होटेलसम्म उत्तिकै महत्त्वका साथ पाले गरेको पाइन्छ ।

सुनाइ पाठ १२

लिङ्गे पिड

दसैको टीकाको दिन एकछिन भए पनि धर्ती छोड्नुपर्छ अर्थात् धर्तीमा टेक्नुहुँदैन भन्ने परम्परागत कथन छ । यही कथनलाई चरितार्थ गर्दै दसैका बेला गाउँ सहर जताततै लिङ्गे पिड हाल्ने र खेल्ने चलन छ । गाउँदेखि सहरसम्म दसै आउनु केही समय अगाडि नै लिङ्गे पिड हालेर खेल्ने चलन नै पालीको मौलिक परम्परा हो । दसै आउनुअघि नै खरबारीमा गई वाबिषे काटेर ल्याउने, अलि पाको मान्छेलाई वाबियोको लठ्ठा वाट्न लगाउने, काठ वा बासका खाना हालिने र पिड बनाएर मज्जाले पिड खेल्ने गज्जवको चलन छ । यसरी दसै, तिहार जस्ता चाडपर्वमा गाउँ सहर जताततै लिङ्गे पिड हालिन्छ र आफ्ना साथीभाइ, दौतरीसंग भेला भएर चर्चहुँदै गई पिडमा मच्चिएर रमाइलो गरिन्छ । यसरी पिड खेल्न वालवाबिषकोदेखि युवाको भीड हुने गर्छ । यो सबैको मनोरञ्जन गर्ने साधन हो । यो संस्कृतिक परम्पराको जगेर्ना र सामाजिक सद्भाव कायम राख्ने माध्यम हो ।

दक्षिण खेला गाउँका चौतारी, दोवाटो र डाँडामा जम्मा भएर सामूहिक रूपमा पिड खेल्ने र रमाइलो गर्ने यो परम्परालाई जीवन्त राख्नुपर्छ । अहिलेका युवापुस्तालाई आफ्ना परम्परागत मान्यता, सिप र प्रविधितर्फ थप आकर्षित गर्नुपर्छ । आजभोलि त परम्परागत पिड बनाउने आवश्यक सामग्री र बनाउने मान्छेको कमी छ । आजभोलि विज्ञान र प्रविधिको युगसँगै पिडका लागि बाधियोको सट्टा नाइलन जस्ता साधनको प्रयोग गरी आधुनिक पिड बनाउने चलन छ । साथै विभिन्न मेला र उत्सवमा विद्युत् बाट चलने पिडको प्रयोग गर्ने र मनोरञ्जन गर्ने चलन छ । हावा यस्ता मौलिक संस्कृति र परम्परालाई नयाँ पुस्ताले संरक्षण र संवर्धन गर्ने जरुरी छ ।

सुजा पाठ १३

मेरो छोरोले के सिकोस्

हवाईट हाउस, वासिङ्टन
२/४/१९८२

श्री प्रधानाध्यापकज्यू,
मेरो छोरोले सबै मानिस एकै किसिमका हुँदैनन् भन्ने कुरा सिकोस् । समाजमा सज्जन मानिस हुन्छन् । दृष्ट र स्वार्थी पनि हुन्छन् । त्यस्तै निष्ठावान् राजनेता छन् भने स्वार्थी राजनीतिज्ञ पनि छन् । त्यस्तै पनि छन् मित्र पनि छन् । यो कुरा बुझाउन त समय लाग्ला नै तापनि उसलाई परिश्रम गरी कमाएको एक डलर सित्तैमा कमाएको पाँच डलरभन्दा मूल्यवान् हुन्छ भन्ने कुरा बताइदिनुस् । उसले विजय र पराजय भनेको के हो, राम्ररी बुझोस् । त्यस्तै ईश्याले मुक्त भएको हतियारको भित्री मर्म बुझोस् । उसलाई आकाशमा उडिरहेका चरा, घमाइलो दिनमा भुनभुनाइरहेका मीरी र पहाडी काखमा फुलेका फूलको शास्वत रहस्य बुझ्न केही समय दिनुहोस् ।

मेरो छोरो जत्तातिर हुल छ, त्यतैतिर लाग्ने प्रवृत्तिको नहोस् । सुनेका कुरालाई राम्ररी छुट्याउन सक्ने होओस्, दुःख र कष्टमय अवस्थामा प्रफुल्ल रहन सक्ने होस् । उसलाई कहिलेकाहीँ आँखाबाट आँसु झार्नु लाजमर्दो कुरो होइन भनिदिनुहोस् । ऊ आफ्नो बाउबल, बुद्धि र सामर्थ्यमा विश्वास गरोस् । यदि उद्देश्य उपयुक्त र सही छ भने जस्तोसुकै विरोध भए पनि जिउ ज्यानले लागिपरोस् । उसमा सत्य र न्याय प्राप्तिका लागि सङ्घर्ष गर्न सक्ने साहस र दृढ शक्तिको विकास गरिदिनुहोस् । ऊसँग नम्र त हुनुहोस् तर उसले टाउकाले टेक्ने गरी चाहिँ होइन । सम्झनुहोस्, आगाका लप्काबाटै फलाम खारिन्छ । ऊमित्र साहस र सधैँ केही गरी नन्ने भायना भइर होस् । मेरो छोरो स्वयम् निर्भिक, साहसी र उत्साही बन्न प्रेरित भइरहोस् अनि मात्र ऊ मानवताप्रति परम् आस्वावान् हुनसक्छ, धन्यवाद ।

तपाईंको अब्राहम लिन्कन

सुनाइ पाठ १४

सङ्गीत

नृत्य, गीत र वाद्यबादनको मेल नै सङ्गीत हो । सङ्गीतले मानव हृदयलाई आह्लादित तुल्याउँछ । मूलतः सङ्गीतलाई पूर्वीय र पश्चात्य गरी दुई भागमा बाडिन्छ । पूर्वीय र पश्चात्य सङ्गीतको छुट्टाछुट्टै पहिचान र महत्व छ । पूर्वीय सङ्गीतमा प्रयोग हुने बाजा भिन्नै किसिमका छन् । ती बाजा आर्थिक दृष्टिकोणले पनि त्यति महंगा छैनन् । प्रायः काठबाट निर्मित त्यस्ता वाद्यबादनमा हावा नेपालीको सिप पोखिएको हुन्छ । मादल, खैजडी, डम्फु, च्याक्ड, नौमती बाजा, मुजुरा, मुरली, सारङ्गी, टुङ्गा, मुर्चुङ्गा, थिनायो, एकतारे, द्याङ्गो, कठताल आदि बाजा नेपाली सिप र कलाका उपज हुन् । तीमध्ये नौमती बाजा नेपाली समाजमा बढी प्रचलित बाजा हो । नौमती बाजामा सनही दुईओटा, दमाहा दुईओटा, द्याम्को, कर्नास, भ्याम्टा, नरसिंगा, होलक एक एकओटा गरी नौओटा बाजा पर्छन् । नेपाली समाजमा यी बाजा निकै लोकप्रिय र प्रसिद्ध छन् ।

समाजका हरेक खुसियालीमा यस किसिमका बाजा बजाइने गरिन्छ । यी माथिका बाजावाट निस्किएको सङ्गीतले मानवीय हृदयलाई प्रफुल्लित पाछे ।

सुनाइ पाठ १५

सामाजिकीकरण
मानिस सामाजिक प्राणी हो । सामाजिक गुणविना मानव जीवन अर्थहीन हुन्छ । मानवमा जन्मदेखि नै सामाजिक गुण विकास भएका हुँदैनन् । मानवलाई सामाजिक प्राणी बनाउने काम शिक्षाले नै गर्छ । यसका लागि मानव मानवविचको पारस्परिक सहयोग जरुरी हुन्छ । समाजले चाहेका व्यवहार, स्वीकार गरेका मूल्य र प्रचलित सिद्धान्तलाई आत्मसात् गर्ने नसकेसम्म कुनै पनि व्यक्तिलाई समाजमा मिलेर बाच्न मुस्किल पर्छ । जीवनयापनका क्रममा व्यक्तिले सामाजिक मूल्य, मान्यता, सिद्धान्त र विचारलाई आत्मसात् गर्दै जान्छ । त्यसपछि ऊ सामाजिक प्राणीमा विकसित हुन्छ । समाजमा योग्य नागरिक बन्नका लागि उसले सामाजिक मूल्य र आदर्शसँग परिचित हुनुपर्छ । त्यसैले बालकलाई जन्मदेखि नै सामाजिक संस्कारयुक्त व्यवहार गर्न सिकाइन्छ । हरेक व्यक्तिले अनिवार्य रूपमा गर्ने सिकाइको यही प्रक्रिया नै सामाजिकीकरण हो । समाजले स्वीकार गरेका मूल्य मान्यता, सिद्धान्त एवम् आदर्श ग्रहण र त्यसैअनुसारको जिम्मेवारी पूर्ण भूमिका निभाउन नसकेमा सामाजिकीकरणमा बाधा पुग्छ । मानिसले समाजमा आफ्नो के स्थान हो र अरूसँग कसरी व्यवहार गर्नुपर्छ भन्ने कुरा सामाजिकीकरणबाट सिक्छ । सामाजिकीकरणबाट नै बालबालिकाले आफ्नो सामाजिक मूल्यमान्यता, विश्वास र आदर्श सिक्दै जान्छ । तसर्थ व्यक्तिको व्यक्तित्व विकासमा सामाजिकीकरणको अहम् भूमिका रहन्छ ।

सुनाइ पाठ १६

भाषाशैली
कुनै पनि भाव अभिव्यक्त गर्ने माध्यम भाषा हो भने भाषिक अभिव्यक्तिको तरिका शैली हो । विशेष किसिमले कुनै काम गर्ने प्रणाली वा पद्धति काम गराइको ढाँचा, परिपाटी, छोटकाट आदिलाई नै शैली भनिन्छ । हुन त शैली एक साधन मात्र हो तर सवै साहित्यिक कृतिमा शैलीको महत्त्व हुन्छ । भाषाको स्वाभाविक सुन्दरता, सशक्तता, साहित्यिक उच्चता र लेखकको योग्यतावाट शैलीको जन्म हुन्छ । जबसम्म कुनै वैशिष्ट्य आउदैन, त्यसलाई भाषाशैली भन्न सकिदैन । शैली विज्ञानले कुनै रचनाकारको विशिष्ट रचना, कौशल वा अभिव्यक्तिलाई शैली मान्छ । शाब्दिक प्रयोग र भाषिक उच्चताका दृष्टिले शैली सरल र अलङ्कृत गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । यस्तै शैलीलाई वर्णनात्मक, आत्मकथनात्मक हास्यमय, व्यङ्ग्यमय आदिमा विभाजन गरेको पाइन्छ । शैली रचनाकारको व्यक्तित्वको परिचायक भएकाले व्यक्तिपिच्छे फरक हुन्छ । सामान्य भाषाको विचलन गरी विशिष्टता प्रदान गर्छ भन्ने शैली सौन्दर्यबोधक तत्त्व पनि हो । त्यसैले बोलचालको सामान्य भाषामा विचलन देखापरेपछि त्यो विचलित अभिव्यक्ति नै रचनाको शैली बनेको हुन्छ ।

धन्यवाद !!

